

LAWRENCE Z ARABII

Postać Thomasa Edwarda Lawrence'a¹ jest przede wszystkim znana z filmowej produkcji z roku 1962 Davida Leana. Wypada jednak przyjrzeć tytułowemu bohaterowi nieco szerzej.

Urodził się on w Gorphwysfa, w Walii, 16 sierpnia 1888 roku, jako syn baroneta Thomasa Chapmana, który porzuciwszy swą żonę, związał się z guwernantką Sarah Junner. Nazwisko Lawrence, które nosił Thomas Edward, pochodzi od ojca jego matki. Zaś miano Lawrence'a z Arabii (*Lawrence of Arabia*) wylansował amerykański dziennikarz i korespondent wojenny Lowell Thomas (1882-1981). T. Chapman wprawdzie nigdy nie poślubił S. Junner, ale miał z nią pięcioro dzieci. Z Walii rodzina przeniósła się do Szkocji, a od 1896 roku zamieszkali w Oksfordzie.

Thomas Edward tam uczęszczał do szkoły dla chłopców, a w 1905 roku po raz pierwszy otarł się o wojsko, będąc ochotnikiem w Królewskim Garnizonie Artylerii w Kornwalii. Od 1907 roku rozpoczął studiować archeologię w Oksfordzie w Jesus College, które założyła w 1571 roku królowa Elżbieta I. Wtedy też ujawniły się jego zamiłowania podróżnicze. Wakacje w latach 1907 i 1908 spędził we Francji podróżując na rowerze. Dokumentację dwóch podróży stanowiły setki fotografii średniowiecznych zamków.

Następne wakacje (1909) spędził w Syrii. W ciągu trzech miesięcy pieszej wędrówki (około 1600 km) po Bliskim Wschodzie interesowały go głównie zamki krzyżowców. Po powrocie do domu napisał „The influence of the crusades on European military architecture – to the end of the 12th century”, na podstawie której otrzymał najwyższą notę kończącą studia. Wprawdzie zamierzał poświęcić się studiom nad średniowieczną poetyką, to jednak w grudniu 1910 roku znalazł się w Bejrucie i wkrótce potem rozpoczął prace archeologiczne w północnej Syrii oraz Mezopotamii. Tam też uczył się dalej arabskiego.

W tym miejscu warto wspomnieć o jego znajomości języków. Lawrence znał oprócz angielskiego, łacinę, grekę, francuski, niemiecki, arabski, syriacki oraz turecki. Prace archeologiczne umożliwiały również rozpoznawanie sytuacji politycznej, którą zainteresowany był wywiad brytyjski. Syria, podobnie jak cały Bliski Wschód znajdowały się

¹ Warto zajrzeć do dobrej publikacji Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia. The authorised biography of T. E. Lawrence*, London 1989 oraz innych przytoczonych na końcu artykułu. Badacz ten poświęcił kilka książek tytułowej postaci. Warto zajrzeć na stronę www.telawrence.info

wówczas w rękach tureckich. Turcja jednak była na skraju upadku politycznego, a ogromnym terytorium, zróżnicowanym kulturowo i etnicznie, interesowały się Niemcy, Francja i Wielka Brytania. Lawrence był odpowiedzialny za sporządzanie map Bliskiego Wschodu, które z powodzeniem wykorzystywała potem armia brytyjska. Pod koniec 1911 roku powrócił do Bejrutu, z krótkiej podróży do Wielkiej Brytanii. Kolejne sezony archeologiczne (m. in. w Karkemisz), w których uczestniczył Lawrence pozwoliły mu wniknąć również w nastroje Arabów. Miało to okazać dość ważne dla jego losów.

Wobec coraz bardziej napiętej sytuacji politycznej w styczniu 1914 roku, Lawrence został obok innego archeologa Charlesa Leonarda Woolley'a (1880-1960) zaproszony przez armię brytyjską do obserwacji ruchów wojsk tureckich na pustyni Negew pod pozorem archeologicznego rozpoznania zabytków starożytności. Strategiczne położenie pustyni było dla wywiadu brytyjskiego ważne z uwagi na możliwość penetracji przez Turków Bliskiego Wschodu i zaatakowania Egiptu, który zajmowali Brytyjczycy. Lawrence nadal zajmował się kartografią, lokalizował źródła wody pitnej, a szczegółowe raporty wysyłał na ręce pułkownika Stewarta Newcomba (1878-1956). Odwiedził wtedy po raz pierwszy Akabę i Petrę.

Wybuch I wojny światowej sprawił, że w październiku 1914 roku Lawrence został zmobilizowany, a zwierzchnicy prędko dostrzegli jego orientację w miejscowych sprawach arabskich, znajomość języków oraz cechy charakteru, które mogły okazać się przydatne w realizacji brytyjskich planów na Bliskim Wschodzie. Turcja zaś znalazła się w obozie przeciwników państw Ententy. W październiku 1916 roku Lawrence, już jako kapitan armii brytyjskiej, nawiązał kontakt z Faysalem I (1883-1923), późniejszym królem Syrii.

Połączone siły brytyjskie i nieregularne oddziały syryjskie wraz z emirem Mekki, Hussaynem ibn Alim (1854-1931) oraz innymi mniejszymi grupami beduińskimi (np. Auda ibn Tayi) zorganizowali tzw. rewolucję arabską przeciwko imperium tureckiemu. Nie miejsce tu, aby pisać o przebiegu wydarzeń zbrojnych, choć wypada wspomnieć o zajęciu od strony pustyni nadmorskiej Akaby (maj-lipiec 1917) i Damaszku (październik 1918), a dowodzący siłami ekspedycyjnymi, późniejszy marszałek polny Edmund Allenby (1861-1936), dostrzegał niezwykle zaangażowanie Lawrence'a, który zyskał znaczną sławę wśród Arabów.

Niezależność dla plemion arabskich wydawała się Lawrence'owi być oczywistością i próbował ją zrealizować. W pewnej mierze popierany był przez brytyjskich polityków, którzy skierowali go potem do rokowań z Faysalem w 1919 roku na obradach wersalskich. Jednak nie wszystkie marzenia Lawrence'a były w ogóle możliwe do realizacji. W pewnym stopniu zawiedziony, po powrocie do Europy nie umiał znaleźć sobie miejsce, choć w stopniu

pułkownika był związany nadal z armią. W sierpniu 1922 roku wstąpił do RAF-u pod zmienionym nazwiskiem jako John Hume Ross, by wkrótce przenieść się (1923) do Królewskiego Korpusu Pancernego (Royal Tank Corps) jako T. E. Shaw, wreszcie w 1925 roku powrócił do RAF-u i przez niespełna dwa lata trafił do bazy w Indiach. Wreszcie w marcu 1935 roku opuścił armię, uprzednio zajmując się szkoleniem na szybkich łodziach u wybrzeży Yorkshire.

Zamiłowanie do ryzyka i prędkości, umiejętność znoszenia trudności podróży okazały się w końcu zgubne dla Lawrence'a. Był posiadaczem kolejno siedmiu motocykli Brough Superior SS 100. Motocykle te, określane jako Rolls-Royce wśród pojazdów jednośladowych, produkowane były praktycznie ręcznie w Nottigham. Podczas kolejnej przejażdżki drogą w okolicach Cloud Hill 13 maja 1935 roku miał kolizję z dwoma chłopcami na rowerach, która okazała się tragiczna w skutkach. Dnia 19 maja 1935 roku zmarł w wyniku doznanych obrażeń. Wydaje się, że był człowiekiem, który żył tak intensywnie, iż raczej nie oczekiwał na starość. Nie aby szukał śmierci, ale wiele razy był jej bliski.

Dokonania T. E. Lawrence'a można mierzyć również skalą jego zainteresowań. Podróżnictwo i zamiłowanie nie tylko do archeologii, historii, a przede wszystkim do świata bliskowschodniego sprawiły, że spod jego pióra wyszło kilka nadal poczytnych książek. Lubił też korespondencję, pisał nawet do siedmiu listów dziennie. Utrzymywał stałą wymianę korespondencji z wieloma prominentnymi osobami swego czasu (G. B. Shaw, W. Churchill).

Najbardziej znanym jego dziełem jest obszerne „Siedem filarów mądrości” (*Seven pillars of wisdom*), wydane w roku 1926, na drodze subskrypcji, zresztą dość kosztownej. Liczba wydrukowanych egzemplarzy przekraczała ledwie setkę, ale dokładnej liczby zdaje się nie poznamy. „Siedem filarów...” nawiązuje do tekstu Biblii z IX rozdziału Księgi Przypowieści. Najogólniej mówiąc opasłe dzieło jest poświęcone wspomnieniom Lawrence'a z wydarzeń w czasie arabskiej rewolucji przeciwko Turkom oraz jego zaangażowaniu w te wydarzenia. Autor rozpoczął zapisywać luźne notatki podczas rewolty arabskiej, ale formę ostateczną zmieniał kilka razy, to dodając, to odrzucając jej fragmenty.

Lawrence już na wstępie wyrażał pewien smutek z racji tej, że choć była to wojna arabska dla i w sprawie Arabów, to jednak z poduszczenia brytyjskiej polityki, która po części zniweczyła („obłudna gra”) potem nadzieje Arabów i samego autora. Okropieństwa wojny, zdziżące zachowania, negatywne cechy brytyjskich oficerów, trudności życia w pustynnych warunkach, próby zrozumienia zachowań plemion, wodzów arabskich, krwawe, okrutne bitwy, opisy wręcz nieprawdopodobnych wyczynów lub takich, które dla cywilizacji zachodniej były zupełnie nieznanymi i obcymi wypełniając treść wojennych oraz podróżniczych

wspomnień Lawrence'a. Już w częściach wstępnych Lawrence pisał: „W moim przypadku wieloletnie starania, by przywyknąć do stroju Arabów i przyswoić sobie podstawowe cechy ich mentalności, wysterylizowały mą psychikę z angielskiego dziedzictwa i ukazały Zachód i jego konwencje w nowym świetle; obróciło to wniwecz wszystko, co kiedyś było mi bliskie. Jednocześnie jednak nie mogłem na serio myśleć o zamianie mej skóry na skórę Araba – byłaby to tylko poza. Człowieka można łatwo pozbawić wiary, ale trudno przekonać go do wiary innej.”²

Są to ważne konkluzje autora, który ukazuje trudności, wahania, dylematy każdego bez mała podróżnika. Rzecz jasna było to osobliwe podróżowanie, choćby z racji podtekstu politycznego i w warunkach wojny. Lawrence potwierdził to kolejnymi słowami nieco niżej: „Czasem ludzie tacy wpadają w nałóg prowadzenia rozmów sami z sobą, a jest to sygnałem, że grozi im obłąd, tak jak groził – w moim przekonaniu – człowiekowi, który patrzył na świat przez podwójną zasłonę: dwóch konwencji obyczajowych, dwóch systemów wychowawczych i dwóch środowisk.”³ Warte podkreślenia są przemyślenia autora odnośnie samych Arabów, różnorodności rzekomo ich jednego języka arabskiego, owszem, ale tylko tego literackiego, który jest bardziej teoretyczny i znany z Koranu, nie zaś z mowy potocznej, będącej i tak różnaitą w praktycznie każdej części szeroko pojętej Arabii znanej Lawrence'owi. Ten zaś z powodzeniem w tekście o politycznych grach, krwawych jatkach, umieszcza interesujące praktyczne informacje o codziennym życiu Beduinów. To co kiedyś było dla autora dość pustym sloganem o nudzie na pustyni, staje się bolesnym dlań doświadczeniem, ale i powodem do nieznanego zachwyty dla Europejczyka.

Lawrence wspominał: „Kierowany przez doświadczone ręce wielbłąd, ten skomplikowany, fantastyczny twór natury, potrafi zdobyć się na zdumiewający wysiłek. [...] Wielbłądy muszą pić i nic na tym nie zyskamy, jeżeli ludzie będą mieć więcej wody od zwierząt. [...] W lecie dobrze napojony wielbłąd potrafi wytrzymać bez wody trasę około czterystu kilometrów; trzy dni intensywnej jazdy. [...] Na Ghazali, naszym najlepszym wielbłądzie, dwa razy przejechałem samotnie po dwieście trzydzieści kilometrów w ciągu jednej doby. [...] Dzięki wytrzymałości wielbłądów moglibyśmy w ciągu miesiąca przebyć (w stosunku do mnie, nowicjusza w sztuce jazdy na wielbłądzie, bardziej właściwym słowem byłoby „przecierpieć”) dwa tysiące czterysta kilometrów, nie obawiając się głodu nawet

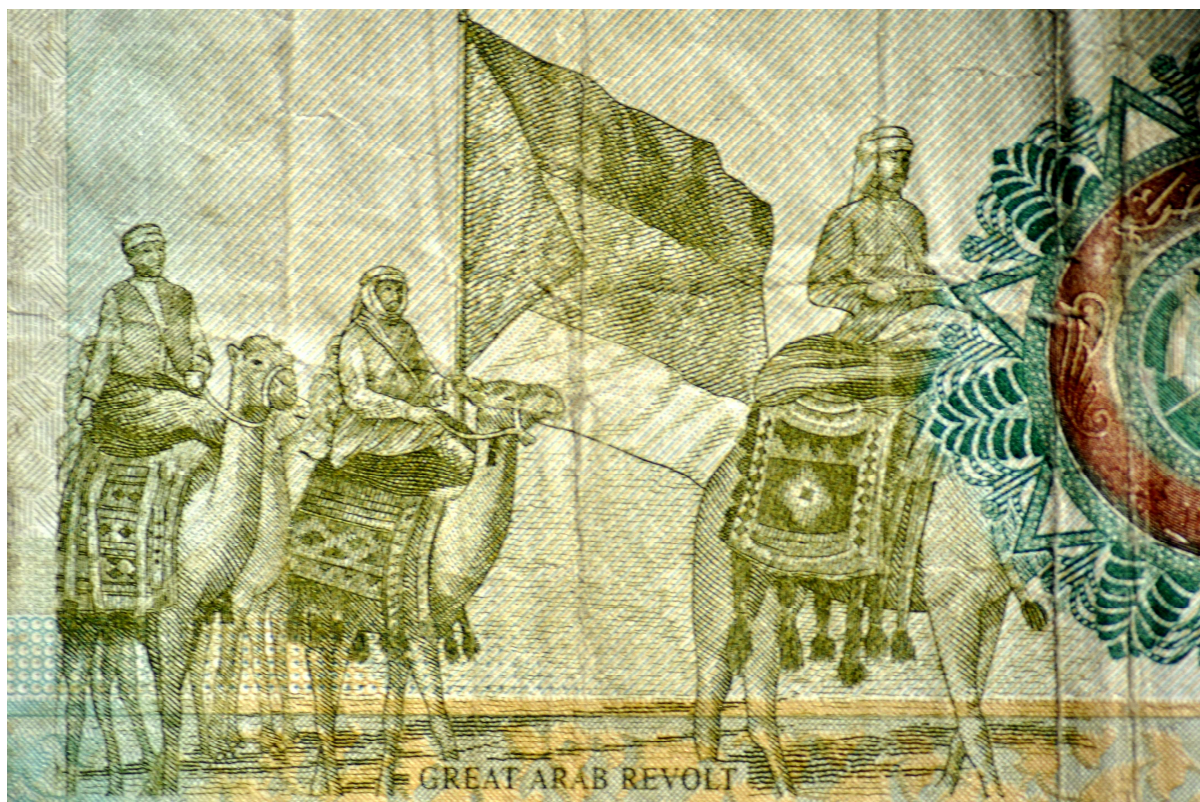
² Thomas Edward Lawrence, *Siedem filarów mądrości*. Przełożył Jerzy Schwakopf, Warszawa 1998, s. 28. Tam też cztery mapy ilustrujące trasy podróży T. E. Lawrence'a, s. 8-11.

³ Ibidem, s. 28.

w przypadku przedłużenia wyprawy. Każdy z nas bowiem siedział na dwustu funtach potencjalnego mięsa.”⁴

Lektura „Siedmiu filarów mądrości” niezwykle wciągające, wielowątkowa, stanowi nie tylko obraz I wojny światowej na Bliskim Wschodzie, ale jest książką podróżnika uwikłanego w sposób nadzwyczajny w realia ówczesnego miejsca i czasu.

Na kanwie tego powstała w roku 1927 „Revolt in the desert”, skrócona i przerobiona wersja. Jak sam pisał, był niskiego wzrostu⁵, włosy miał jasne, twarz ogorzałą, nieco pociągłą, wielokrotnie ranny, został okrutnie wychłostany z rozkazu tureckiego oficera⁶. Lawrence to postać, której życiorys nie jest łatwy do ogarnięcia. Wielość zainteresowań, realizacja różnych pasji, odwaga i zamiłowanie do karkołomnych doświadczeń, archeologia, wywiad wojskowy, podróże, to zaledwie kilka cech charakteru oraz pól zainteresowań tego niezwykłego człowieka.

Ryc. 1. Wielka rewolucja arabska. Fragment współczesnego banknotu o nominale jednego dinara pochodzącego z Jordanii. (fot. Zdzisław Pentek)

⁴ Ibidem, s. 316.

⁵ Ibidem, s. 414.

⁶ Ibidem, s. 416-418.

Ryc. 2. T. E. Lawrence w mundurze brytyjskiego oficera (*Źródło:*
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Te_lawrence.jpg)

Najważniejsze publikacje T. E. Lawrence:
Seven pillars of wisdom, Oxford 1926

Revolt in the desert, New York 1927

The mint. A day book of the RAF, London 1955

Crusader castles, 2 vols, London 1936

The Odyssey of Homer. Translation from the Greek T. E. Lawrence, London 1932

The forest giant, by Adrien Le Corbeau, novel. Translation from the French by J. H. Ross, Garden City 1936

The letters of the T. E. Lawrence, selected and edited by Malcolm Brown, London 1988

SUMMARY

LAWRENCE OF ARABIA

Thomas Edward Lawrence, popularly known as Lawrence of Arabia, was born in North Wales August 16, 1888. He was the second son of Sir Thomas Chapman and Sarah Junner. After graduating (archaeology) with honors from Oxford (Jesus College), he served as an assistant at a British Museum in Iraq and Mesopotamia. Then, Lawrence was posted to Military Intelligence Department in Egypt (1914, I World War). After the war, in 1922, T. E. Lawrence was the officer in RAF, RTC (as Hume or Rose) and again in RAF in England and India (1925-1935). On 19, May 1935 he died, after a motorcycle accident in Clouds Hill, Dorset. His classic book is "Seven pillars of Wisdom" (1926) about the Arab revolt (1916-1918) and his war experiences.

BIBLIOGRAFIA

1. Aldington Richard (1955): *Lawrence of Arabia. A biographical enquiry*. Collins, London
- Armitage Flora (1955): *The desert and the stars. A biography of Lawrence of Arabia*, Henry Holt, New York
2. Brown Malcolm and Cave Julia (1988): *A touch of genius. The life of the T. E. Lawrence*, J. M. Brent, London
3. Brown Malcolm(2005): *Lawrence of Arabia. The life, the legend*, Thames and Hudson, London
4. Hulsman John (2009): *To begin the world over again. Lawrence of Arabia from Damascus to Baghdad*, Palgrave Macmillan, New York

5. Orlans Harold (2002): *T. E. Lawrence. Biography of a broken hero*, McFarland, Jefferson, London
6. Simpson Andrew R. (2008): *Another life. Lawrence after Arabia*, The History Press, London
7. Wilson Jeremy (1989): *Lawrence of Arabia. The authorised biography of T. E. Lawrence*, Imperial War Museum, London

PROF. UAM DR HAB. ZDZISŁAW PENTEK

Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

e-mail: zp26@amu.edu.pl